

Prof. dr. Nebi DERVISHI
(Tiranë)

**VEPRIMTARIA ATDHETARE E ISA BOLETINIT NË VITET
1912-1913**

Përvoja jetësore, varësisht nga dimensionimi dhe thellësia e përjetimit, nga mosha dhe kohëzgjatja e përjetimit, mund të shërbejë si faktor relevant për të krijuar një pasqyrë sado besnike për ngjarje dhe personalitete të një periudhe të cilat mund t'u hyjnë në punë studiuesve që merren me lëvizjet historike të një faze të caktuar, për të nxjerrë prej saj premisa e veçori plotësuese¹, apo për t'i pasuruar ato me të dhëna më reale e më objektive.

Një ndër personalitetet më të shquara të popullit shqiptar në çerekun e fundit të shek. XIX dhe të një dekade e gjysmë të shekullit XX është kreshniku i maleve të Kosovës - Isa Boletini². Ai u lind, u rrit dhe u kalit në një nga periudhat më të rëndësishme të historisë sonë kombëtare, ku shihej në horizont se po vendosej edhe fati i

¹ Mahmud Hysa, *"Njeriu që përjetoi ferrin dhe iu kthye përsëri jetës"*, Gazeta "Fakti", 17. 03. 2005 f. 5.

² Xheladin Shala, *Veprimtaria kombëtare e Isa Boletinit në vitet 1917-1916*, Prishtinë, 2008, f. 106; *Isa Boletini dhe koha e tij*, Instituti i Historisë - Prishtinë.

popullit tonë. Që në fillim të rinisë u brumos me idealet e lirisë dhe të pavarësisë kombëtare, duke mos pushuar në asnjë moment për 35 vjet rresht, plotë përpjekje e luftëra të përgjakshme në Kosovë dhe në trevat e tjera shqiptare. Isa Boletini vuri vulën kombëtare dhe është ndër më të merituarit për Kosovën e mbetur shqiptare si vatër më e përgjakshme e lirisë dhe e pavarësisë së Shqipërisë.

Ideologët kryesorë dhe populli shqiptar në vitin 1912 me të drejtë gjykuan se vetëm me luftë të pandërprerë mund të fitohet liria dhe pavarësia, pasi Perandoria Osmane e gërryer dhe e destabilizuar nga brenda, si dhe nga ndërhyrjet e jashtme linte të kuptohej se sundimit të saj në Gadishullin Ballkanik, i kishte ardhur fundi³. Për Isa Boletinin kanë shkruar më shumë të huajt, qoftë për të përdhosur, qoftë për të lavdëruar. Pseudohistorianët dhe publicistët e huaj të shtypit të verdhë nuk kanë hezituar ta kthejnë të vërtetën e kulluar në gënjeshtëri, as nuk kanë ngurruar ta paraqesin këtë figurë të shquar si “kapedan hajdutësh” apo si “një hyzmeqar prej bashibuzuki” që gjallëronte me rrogë të sulltanit dhe me parat e krajlive. Vrasja e tij aq e dëshiruar më 23 janar 1916, te ura e Ribnicës, në Podgoricë, nga armiq të tërbuar të popullit shqiptar, në krye me Rusinë, bëhet e ditur nga shtypi jo si ngjarje tragjike, as si vrasje tinëzare prej cubash, po si larje hesapesh midis komitësh dhe xhandarësh⁴.

Isa Boletini, trimi, strategu, prijësi, atdhetari, idhulli dhe shtylla ndër më kryesoret mbi të cilën qëndron uni ynë kombëtar, që në moshën 17 vjeçare mori pjesë si luftëtar i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit në betejën e Slivovës kundër forcave osmane. Përkrahu Haxhi Zekën dhe atdhetarët e tjerë në themelimin e Lidhjes Shqiptare

³Po aty.

⁴ Emine Arifi - Bakalli, “*Shkrime disomante për Isë Boletinin*”, në përmbledhjen me material të Sesionit shkencor kushtuar 80 - vjetorit të rënies së Isa Boletinit, mbajtur në Prishtinë më 23. XI. 1996, Instituti i Historisë, Prishtinë 1998, f. 49 - 50.

të Pejës dhe në qëndresën e saj kundër sunduesve osmanë dhe synimeve grabitqare të Serbisë e Malit të Zi. Më 1901-1902 u vu në krye të qëndresës popullore në Kosovë kundër ndërhyrjes të Serbisë, Malit të Zi dhe Austro-Hungarisë në Shqipëri. Ngritja e Isa Boletinit si udhëheqës i Lëvizjes Kombëtare fillon me revolucionin xhonturk. Si shumë krerë të tjerë, ai i dha krah kësaj kthese historike duke ushqyer shpresën se me përmbysjen e absolutizmit të Sulltan Hamitit do të vendosej autonomia kombëtare. Ngjarjet e mëpastajme treguan se kredoja politike e xhemijetlive “Liri dhe barazi” - ishte një parullë boshe, se ishin turqit e rinj po ata që vazhdonin politikën e regjimit të vjetër. Përpyekjet e tyre për ta vënë Isa Boletinin nën tutelën dhe për ta kthyer në përkrahës besnik të politikës osmanizuese qenë të kota. Prandaj artileria turke provoi t’ia shkurtonte jetën nën gërmadhat e Kullës, por ai me një dorë trimash, edhe pse i plagosur, çau rrethimin.

Në qoftë se Isa Boletini ishte kundërshtar i papajtueshëm i Xhemijetit, ai nuk bëri asnjë hap në përkrahje të kundërrevolucionit dhe rikthimit të Abdyl Hamitit në fron. Ky qëndrim i patundur i bënë krejtësisht të paqëndrueshme pikëpamjet e historianëve të djeshëm dhe të sotëm se Isai ishte gjoja reaksionar dhe partizan i sulltanit të përmbysur⁵. Madhështia e tij si prijës e hero kombëtar shfaqet gjatë kryengritjeve të viteve 1910-1912, sidomos në betejat e zhvilluara në Grykën e Carralevës e njohur me emrin “në Termopilen shqiptare”, në prill-maj të vitit 1910. Veprimet e tij luftarake do të zhvillohen në maj-korrik 1912 në hapësirën nga Tregu i Ri (turq, Jeni Pazar, sot: Novi Pazar) deri në Shkup. Thënë shkurt Isa Boletini ishte udhëheqës

⁵Po aty; Fatmira Musaj, *Isa Boletini*, Tiranë, 2004.

më i shquar ushtarak i luftimeve të përgjakshme në tërë Vilajetin e Kosovës⁶.

Qeveria osmane pas shtypjes me gjak të Kryengritjes së vitit 1910 dhe kalimit të Isa Boletinit me disa bashkëluftëtarë në Mal të Zi, ishte shqetësuar shumë për zërat e shpërthimit të kryengritjes së re shqiptare nën udhëheqjen e këtij drejtuesi të shquar të kryengritjeve shqiptare⁷. Sipas informacioneve të shërbimit sekret, Isa Boletini pasi kishte kaluar kufirin osmano-malazez në fillim të qershorit 1910, ishte rikthyer sërish në Shqipëri për të organizuar kryengritje. Më pastaj ishte konfirmuar se ai me bijtë e tij dhe bashkëluftëtarë të tjerë gjendej në Mal të Zi⁸.

Qeveria osmane kërkonte përmes ambasadës së saj në Cetinë që të intervenonte tek Qeveria malazeze për dorëzimin e Isa Boletinit organeve të saj të sigurimit, që kështu ta parandalonte shpërthimin e sërishëm të kryengritjes shqiptare. Ndërkohë, autoritetet osmane përmes rrjetit të sigurimit shtetëror konfirmonin se Isa Boletini nga gjysma e qershorit kishte kaluar sërish në Shqipëri në përpjekje për të organizuar kryengritje të armatosur. Kalimi i tij në Shqipëri u morë seriozisht nga autoritetet osmane, për çka pasoi një fushatë e gjerë për konfirmimin e këtij lajmi dhe vendndodhjen e tij, që të kapej ose të likuidohej, rrjedhimisht të pamundësohej shpërthimi i kryengritjes së re në Shqipëri. Emri i Isa Boletinit përmendet në dosjen e tij e cila gjendet në Arkivin e Kryeministrisë së Republikës së Turqisë në Stamboll. Autoritetet osmane e hapin dosjen e Isait (që në vitin 1902) duke e lidhur atë me njëfarë Ismaili, djalë të Arifit nga Malësia e

⁶ Vangjel Kasapi, "Në kujtim të tribunit të lirisë - Isa Boletini", në gazetën "Rilindja", 11. 02. 1996, f. 19.

⁷ Eugen Shehu, "Isa Boletini - simbol i qëndresës antiserbe", Gazeta "Bota sot", 24-25 nëntor 1999, f. 18.

⁸ Ramiz Abdyli, "Isa Boletini në dosjen e Portës së Lartë", Gazeta "Koha", 8-9 qershor, 2015.

Gjakovës, i cili dënohet me vdekje. Aktgjykimin e tij e mori gjyqi ushtarak osman në Gjakovë, ndërsa në arsyetim për ekzekutimin e tij thuhet se Ismaili kishte marrë pjesë në kryengritjen shqiptare kohë më parë dhe se ishte parë i shoqëruar nga Isa Boletini⁹.

Në fund të dosjes së Isa Boletinit gjendet një dokument i datës 13 mars 1912¹⁰. Sipas këtij dokumenti rezulton se për çështjen e quajtur Isa Boletini u thërrit Këshilli i Ministrave në Stamboll, i cili solli vendim për konfiskimin e mjeteve të akumuluar nga fabrika e mullirit të gurëve të tij gjatë periudhës që ky drejtues i papërkulur i lëvizjes kryengritëse shqiptare edhe më tej nuk kishte pranuar t'u dorëzohej autoriteteve osmane që ato mjete t'i jepeshin, atij pa vendim gjyqësor dhe në kundërshtim të qëndrimit të autoriteteve lokale. Ky vendim u morë në kohën kur Lëvizja e çetave të armatosura shqiptare në Malësinë e Gjakovës dhe në Rrafshin e Dukagjinit po merrte gjithnjë e më shumë përmasa dhe po e shqetësonte shumë qeverinë e Stambollit. Këtë pohim e provon arsyetimi i vendimit të Këshillit të Ministrave të Qeverisë osmane, në të cilën thuhet se fabrika e gurëve të mullinjve në Boletin ishte pronë e Isa Boletinit, çështje kjo e vërtetuar me ferman të veçantë të Sulltanit, në vitin 1905, dhe tashti mjetet e akumuluar nga të ardhurat e saj të destinuar deri atëherë padrejtësisht nga autoritetet osmane personit tjetër në kundërshtim me ligjin, t'i ktheheshin Isa Boletinit. Këtë nismë e ngriti Adil Beu, ministër i Punëve të Brendshme të Perandorisë Osmane gjatë udhëtimit të tij nëpër Shqipëri, kur ai po qëndronte në Pejë (7 mars 1912), në përpjekje për të parandaluar tashmë zjarrin e Kryengritjes së Përgjithshme shqiptare antiosmane. Në dokument thuhej se ndonëse Isa Boletini nuk pranoi të shkonte t'i përkulet padishahut me rastin e vizitës që ai

⁹Po aty.

¹⁰Po aty.

ia bëri në qershorin e vitit të kaluar në Kosovë, shuma e të hollave të akumuluar duhej t'i ktheheshin atij si pronar i fabrikës së përmendur¹¹.

Nga sa u tha më sipër del qartë se autoritetet osmane me pronën e fituar nga trashëgimia familjare luajtën deri në fund me kartën për ta bërë Isanë për vete, ose të paktën për ta pamundësuar kyçjen e tij në organizimin e Kryengritjes së Përgjithshme antiosmane të vitit 1912¹². Isa Boletini punoi intensivisht për organizimin e Kryengritjes së Përgjithshme të vitit 1912, përkrah Hasan Prishtinës, Bajram Currit etj.¹³ Ai mori pjesë në Kuvendin e Junikut përkrah grupit autonomist dhe miratoi programin politik me kërkesën themelore për autonominë e Shqipërisë. Për realizimin e këtij programi, ai në bashkëpunim me Hasan Prishtinën e krerë të tjerë, drejtuan forcat kryengritëse për çlirimin e qyteteve kryesore të Kosovës. Sukseset e njëpasnjëshme të Kryengritjes e detyruan Portën e Lartë të ulej në bisedime me shqiptarët. Në bisedimet e gushtit të vitit 1912, midis komisionit turk të kryesuar nga Ibrahim Pasha dhe krerëve kryengritës, në Kuvendin e Ferizajt, Isa Boletini dhe një pjesë e mirë e krerëve kryengritës u tërhoqën nga programi autonomist dhe u shprehën për kërkesa të moderuara. Kjo tërheqje u kushtëzua, kryesisht nga rrethanat politike të jashtme që u krijuan¹⁴. Kryengritja e Përgjithshme e vitit 1912 e tronditi nga themelet sundimin e Perandorisë Osmane, duke hapur rrugën për shpalljen e Pavarësisë së Shqipërisë.

¹¹Po aty.

¹² Xheladin Shala, *“Unë jam mirë, Kur asht mirë Shqypëria”*, në Revistën “Albania”, nr. 62, 2006, f. 91-94.

¹³ Shukri Rrahimi, *Lufta e shqiptarëve për autonomi (1897-1912)*, Prishtinë, 1978, f. 189 - 191; *Historia e popullit shqiptar*, Vëll. II, Tiranë, 2007.

¹⁴ Shukri Rrahimi, *Vilajeti i Kosovës*, Prishtinë, 1969, f. 137-141.

Shqiptarët në verën e vitit 1912 dhe në fillim të asaj vjeshte ishin vërtet në kulm të fitores, por nga ana tjetër edhe në kulmin e rrezikut, sepse Fuqitë e Mëdha kishin planë të tjera. Duke e parandier rrezikun nga fqinji verior, Isa Boletini u mundua që këtë situatë ta shfrytëzojë me mençuri dhe të nxjerrë përfitime për lëvizjen e armatosur kundër Turqisë¹⁵. Karakteristikë në marrëdhëniet e Isait me serbët është se ai, asnjëherë nuk u bashkua me ta në pikëpamje politike dhe nuk u dha asnjë koncesion në dëm të tërësisë territorial të vendit. Serbët, nga ana e tyre në raport me të kanë synuar të përfitojnë me kontakte, demagogji, shantazhe e kërcënime dhe sa më tepër ta dobësojnë kreun e kryengritjes shqiptare, në mënyrë që më pas të realizojnë synimet e tyre pushtuese ndaj territoreve shqiptare. Isa Boletini ato kontakte i zhvillonte sipas logjikës “tërhiq e mos e këput, duke bërë shumë zigzag”.

Pra, Isa Boletini në Kryengritjen e Përgjithshme të vitit 1912 u vu në përkrahje të Hasan Prishtinës e Bajram Currit deri, në arritjen e Marrëveshjes shqiptaro-osmane të Shkupit, sipas së cilës gjuha shqipe do të ishte gjuhë zyrtare, krahas osmanishtes, që gjyqet shqiptare do të gjykonin në gjuhën shqipe, ishte paralelisht me atë osmane, etj. Mirëpo, Marrëveshja nuk u jetësua për shkak të shpërthimit të Luftës së Parë Ballkanike, kur ushtritë serbe e malazeze iu vërsulën tokave shqiptare. Në këto çaste kritike, Isa Boletini do të qëndrojë në nivel të detyrës. Me njerëzit e tij do t'i kundërvihet pushtimit të Kosovës, dhe për dy javë u përball me sulmin serb në linjën e frontit nga Tregu i Ri e Kopauniku, në veri të Mitrovicës, nga Merdari e deri në Kumanovë. Ishte shpirti dhe prijësi i luftëtarëve shqiptarë në luftimet kundër pushtuesve serbë në Lumë, Opojë, Has dhe Malësinë e Gjakovës¹⁶.

¹⁵ Xheladin Shala, “*Unë jam mirë, kur asht mirë Shqypnia*”, f. 91.

¹⁶ Fatmira Musaj, *Isa Boletini, Tiranë*, 2004, f. 109-163.

Në Sllovë të Dibrës, Isa Boletini mësoi për aktin e madh politik kombëtar që po përgatitej në Vlorë. Vetëm aty ai pa shpëtimin e Kosovës e të viseve të tjera shqiptare të pushtuara nga Aleanca Ballkanike. I zgjedhur delegat i Kosovës në krye me 300-400 luftëtarë kosovarë u nisë për në Vlorë, ku arriti më 29 nëntor¹⁷. Ardhja në Vlorë më 29 nëntor të vitit 1912 shënoi fundin e etapës së luftës së pandërprerë të Isait kundër sundimit osman e shteteve shoviniste fqinje, e cila u kurorëzua me shpalljen e Pavarësisë së Shqipërisë. Ajo shënoi për Isën fillimin e një periudhe të re luftërash e përpjekjesh përkrah patriotëve të tjerë për konsolidimin e shtetit shqiptar, për çlirimin e trojeve të pushtuara dhe bashkimin kombëtar¹⁸.

Në kohën kur Qeveria e Përkohshme e Shqipërisë së përgjysmuar s'kishte as më të voglën forcë ushtarake, as polici, as financa, as gjë prej gjëje, kur Vlora kishte përballë ushtritë ballkanike nga toka dhe deti, duke qenë njëkohësisht e rrezikuar nga ushtria turke e Xhavit Pashës, ishte Isa Boletini me gardën e tij kosovare që qëndronte si roje e sigurisë së Qeverisë dhe e shtetit të pavarur¹⁹.

Pa asnjë paragjykim, por me hak, historiografia jonë dhe e huaj daljen e Shqipërisë në skenën Evropiane më 1912, ia kushton kryekëput veprës së shqiptarëve të Kosovës, që me shqiptarizëm të kulturuar, autentik, i sfiduan kohët. Me këtë lajtmotiv - Isa Boletini, u përvesh misionit në periudhën e pavarësisë²⁰. Brenda kabinetit të parë shqiptar, Kosova përfaqësohej jo thjesht me një strateg ushtarak.

¹⁷ Bardhosh Gaçe, *Ata që shpallën pavarësinë kombëtare*, Tiranë, 2012, f. 41-42.

¹⁸ Fatmira Musa, *Isa Boletini...*, f. 162-163.

¹⁹ Xheladin Shala, *"Veprimtaria kombëtare e Isa Boletinit në vitet 1912-1916"*, Isa Boletini dhe koha e tij, Prishtinë, 1998, f. 113.

²⁰ Tafil Boletini, *Pranë Isë Boletinit*, Kujtime nr. 1, Tetovë, 1996, përshtatur dhe përgatitur për botim nga dr. Marenglen Verli.

Gjithsesi, ajo përcillte plotfuqishmërinë e një krahine nëpërmjet Boletinit të mprehtë e kategorik. Qeveria e kryeministrit, Ismail Qemali shqyrtonte pikëpamjet që sillte Isa në qëndrimet ndaj ambasadorëve e milionerëve të huaj të akredituar në Vlorë. Veç shumë fakteve domethënëse rezulton udhëtimi i delegacionit qeveritar shqiptar në pranverën e 1913 nëpër kryeqytetet e Evropës (Romë, Vjenë, Paris, Londër, etj.) për të argumentuar arbitraritetin që ushtrohej mbi copëtimin mëdysh të Shqipërisë. Kryediplomati Ismail Qemali nga Jugu dhe Luigj Gurakuqi nga Veriu, plotësoheshin me Isën nga trevat Lindore e Verilindore shqiptare.

Dhe ndërsa Ismail Qemali protestonte, duke theksuar se “Shqipëria nuk mund të qëndrojë me kufijtë e tanishëm, prandaj kam marrë me vete Isanë, që në emër të shqiptarëve të Kosovës të bëjë deklaratë të ngjashme dhe të kërkojë korrigjimin e kufirit”. Kurse Isa, përballë autoritetit e fuqisë së aktorëve të Fuqive të Mëdha të Konferencës së Ambasadorëve në Londër guxoi të jap deklaratë²¹. “Serbia i rrëmben viset tona. Ajo robëroi gjysmë milion shqiptarë. Po këta s’do rrinë duarkryq. Ata do të ngrejë krye e do t’i tregojnë Evropës se nuk duan të jetojnë si robër të Serbisë. Shqiptarët do të ngrihen në këmbë për të mbrojtur atë që është e tyre”²². Pra, Isa Boletini ka pasur një qëndrim të formuar e të prerë të cilin e ka deklaruar në të gjitha rastet sa herë që pati takime e intervista, duke e qëlluar fort faktin se “Nëse Evropa nuk do ta zgjidhë drejt çështjen e kufijve të Shqipërisë, Ballkani nuk do të ketë kurrë qetësi”²³. Sa i përket tërësisë dhe integritetit territorial të shqiptarëve, është e njohur deklarata e dhënë në Londër para ministrit të Jashtëm të Anglisë, Eduard Greit: ”Nuk jam ardhur vetëm për Mitrovicën, por për çdo

²¹ Xheladin Shala, “*Veprimtaria kombëtare...*”, f. 92.

²²Po aty.

²³Po aty.

pëllëmbë toke shqiptare”²⁴. Isa Boletini edhe pas kthimit nga Londra në Vlorë, fare nuk i shkonte mendja të hiqte dorë nga përpjekjet për të demonstruar pakënaqësinë pranë Fuqive të Mëdha.

Ai së bashku me delegatët e tjerë të Kosovës, Ajdin Dragën, Mehmet Pashë Dërrallën u dërguan një telegram proteste qeverive të gjashtë Fuqive të Mëdha të Evropës, në të cilin kërkonin rishikimin e kufijve veriorë dhe verilindorë të Shqipërisë. Duke parë gjendjen e vajtueshme të trevave të okupuara nga serbo-malazezët, Isa Boletini dhe prijësit e tjerë vendosën që t’i kundërshtojnë me forcë vendimet e Konferencës së Londrës. Duke shfletuar “*Perlindja e Shqipëniës*” - organ i Qeverisë së Përkohshme të Vlorës²⁵, lexojmë artikullin “Një fjalë e Isa Boletinit, nga kronisti Sazani i cili shkruan: “Luanët e Malësisë së Kosovës dhe Malësisë së Shkodrës mendohen të ngrihen e të luftojnë burrërisht kundër tiranëve, për t’u bashkuar me vëllezërit e tjerë të Shqipërisë së Lirë. Këta patriotë përherë kanë luftuar dhe kanë derdhur gjakun e tyre për të drejtat shqiptare duke nderuar të gjithë Shqipërinë e Lirë, mirëpo me hidhërim të madh themi, që e gjykoi Evropa të mbeten jashtë kufivet të Shqipërisë së Lirë”.

Më pas vazhdon: “Derisa nuk ishte vendosur në konferencën e Londrës, këta patriotë rrinin në ankth, duke shpresuar se Evropa do u japte të drejtë të bashkohen me shtetin e ri shqiptar, për krijimin e të cilit kaq shumë janë përpjekur. Por sot, kur u pa që mbledhja e Londrës nuk i mori para syve të drejtat e tyre, por, përkundrazi, pa ndonjë të drejtë, vendosën që të mbesin nën dhespotismën e armiqve, janë gati, të ngrihen, të rrokin armët mizore, për të mbrojtur ato të drejta të natyrshme, të cilat Evropa e qytetëruar s’deshi t’ua njihte. Le të dijë, fort bukur Evropa, që gjer sa t’i përmbushin qëllimet dhe

²⁴ Eugen Shehu, “*Isa Boletini - simbol i qëndresës antiserbe*”, Gazeta “Bota sot”, 25 nëntor, 1999.

²⁵Gazeta “*Perlindja e Shqipëniës*”, nr. 1, 21-23, Vjeshtë e parë, 1913, Vlorë.

dëshirat e tyre, shqiptarët e Kosovës dhe të Hotit e të Grudës kurrë nuk do të qetësohen, por do të luftojnë gjer në frymën e fundit, sa të mos mbetet këmbë burri dhe kështu paqja në Ballkan për ditë do të jetë në rrezik”. Ja edhe trimi i Shqipërisë, z. Isa Boletini që i është përgjigjur një korrespondenti të “Albanesische Korespondez” të cilën ne po e përkthejmë fjalë për fjalë:

“Na shqiptarët s’ marrim as një barrë përsipër për luftërat që duhet t’i bjerë e pritnja. Neve u tham qeveritarëve të Romës, të Vjenës, të Parisit dhe të Londrës, që populli ynë kurrë nuk mundet të duronjë të copëtohet. Pas trembëdhjetë kryengritje të përgjakshme, në të cilat derdhëm kaq gjak për lirinë tonë, na dha më në fund Evropa çarjen tonë. Por, gjysëm më të madhe të kombit duan t’ia bëjnë therror armiqvet. Kosova, zemra e Shqipërisë, po na humbet. Fiset e Hotit e të Grudës të cilat luftuan kaq trimërisht për çështjen shqiptare, po i jepen Malit të Zi. Tridhjetë e katër (34) qytete shqiptare u dhanë në duart e armiqve tanë. Me gjithë këtë, serbët po i vdesin urie Malësorët. Ju mbajtën udhët për në Gjakovë, Prizren dhe të gjitha pazaret e tjera, me të cilat rrojnë, dhe në qoftë se ndonjë merr rrugën për në qytet menjëherë vritet.

Na shqiptarët duam paqe: po duhet të mbrojmë vehten, në qoftë se popullin tonë e copëtojnë, e vdesin urie dhe e vrasin”²⁶. Më 16 gusht 1913 Isa Boletini në një letër dërguar Ismail Qemalit nga Malësia e Gjakovës i flet për mjerimin dhe urinë që i ka plagosur malësorët e Gjakovës dhe kërkon ndihmë. Në të ndër të tjera thuhet: “Çdo skutë e Malësisë, gurë, shkëmb, gjithandej, është mbushur plot me emigrantë të mjerë, të cilët kanë ardhur në gjendje jo të lypin, por të vdesin. Nuk ka zemër që duron përpara vajtimit të këtyre bijve të

²⁶Po aty; “*Perlindja e Shqipëniës*”, Prishtinë, 2012 (Ribotim përmbledhës), Biblioteka kombëtare dhe Universitare e Kosovës.

atdheut...”²⁷. Ndërkaq në fund të muajit gusht 1913 udhëheqësit kosovarë, Isa Boletini, Bajram Curri etj., ndodheshin në Vlorë²⁸.

Në fillim të shtatorit nga viset verilindore dhe lindore shqiptare raportohej për një lëvizje që dukej në horizont. Shtytje të madhe lëvizjes i jepnin kosovarët në krye të të cilëve ndodheshin Isa Boletini, Elez Jusufi, Bajram Curri, Sadik Rama, Ramdan Zaskoci etj. Kryengritja antiserbe e njohur në histori Kryengritja e Shtatorit ose Kryengritja e Dibrës filloi më 20 shtator 1913 në Peshkopi dhe brenda ca ditëve u përhap në një shtrirje vertikale nga Ohri në jug e deri në Prizren e Gjakovë²⁹. Mbas luftimesh të ashpra, qyteti i Dibrës u çlirua. Trupat serbe u detyruan të tërhiqeshin edhe nga Ohri, Struga e Gostivari. Kryengritësit, numri i të cilëve kishte arritur në disa mijëra, marshuan në drejtim të Kërçovës. Në dokumentet austro-hungareze dhe serbe të kohës, thuhet se në sulmin për çlirimin e Dibrës kishte marrë pjesë edhe Isa Boletini në krye të një kolone shqiptarësh. Historian serb Bogomil Hrabrak³⁰, thotë se Isa Boletini më 24 shtator 1913 hyri në Strugë. Një pohim i tillë nuk është i saktë, sepse në këtë kohë Isa Boletini sipas të dhënave ndodhej në Malësinë e Gjakovës.

Veprimet luftarake të çetave të krahinave të Kosovës, të udhëhequr nga Isa Boletini dhe Bajram Curri, si dhe sukseset e kryengritësve në Dibër e detyruan Qeverinë serbe të merrte masa më serioze. Ajo mobilizoi afro 3 divizione dhe i përqendroi ato në viset shqiptare të aneksuara. Aty nga fillimi i tetorit, forcat ushtarake serbe, filluan operacionet luftarake kundër luftëtarëve shqiptarë dhe

²⁷ Fatmira Musa, *Isa Boletini*, Tiranë, 2004, f. 176-188.

²⁸ Po aty.

²⁹ Nebi Dervishi, “*Kryengritja e Shtatorit 1913 dhe Lufta e Petrinjës*”, Gazeta “Lajm”, 21-23 shtator, 2013.

³⁰ Богомил Храбрак, *Арбанашики упад и побуме на Косову, и у Македонија од краја 1912 год. Да краја 1915 год.* стр.13 бране, 1988.

ushtruan një terror të paparë ndaj popullsisë shqiptare. Me gjithë qëndresën që bënë si çetat e Isa Boletinit ashtu edhe kryengritësit e Dibrës, serbët mundën ta shtypnin kryengritjen³¹. Me ndjenjën e rëndë të hidhërimit në zemër, Isa Boletini, Bajram Curri dhe shumë familje kosovare u detyruan të largohen nga Malësia e Gjakovës dhe zbritën në Shkodër. Aty, me vështirësi të mëdha Isa Boletini mundi të sistemonte disa familje kosovare dhe nëpërmjet të njohurve të vet, u siguroi atyre mjetet minimale për jetesë.

Sipas të dhënave Isai qëndroi në Shkodër deri në mesin e nëntorit të vitit 1913, dhe ato ditë niset për në Vlorë. Dokumentet nuk japin datë të saktë, por sipas kujtimeve të Tafil Boletinit³², ai mund të ketë mbërritur në Vlorë në ditët e fundit të nëntorit të 1913. Me sa duket, Isa Boletini në Vlorë shkoi të takohej me Ismail Qemalin për të trajtuar problemin e organizimit të mëtejshëm të qëndresës antiserbe³³. Gjatë qëndrimit në Vlorë, Isai pa nga afër vështirësitë dhe ndërlikimet që iu krijuan Qeverisë së Përkohshme, mbas mbërritjes në tetor të 1913 të Komisionit Ndërkombëtar të Kontrollit që nuk ishte gjë tjetër veç se zbatues i politikës së Fuqive të Mëdha në Shqipëri. Në nëntor 1913 Fuqitë e Mëdha vendosën përfundimisht që prijës i Shqipërisë të ishte gjermani Vilhelm Vidi. Si rezultat i gjendjes së krijuar në Shqipëri, më 22 janar 1914, Ismail Qemali dha dorëheqje, duke ia dorëzuar pushtetin KNK. Edhe Isa Boletini me bashkëluftëtarët e vetë u largua nga Vlora dhe shkoi në Shkodër. Isa Boletini e shihte princin gjerman si simbolin e Shqipërisë së pavarur dhe të bashkuar. Për këtë arsye ai bashkë me Bajram Currin dhe kosovarët e tjerë, shkuan në Durrës në pallatin

³¹ Liman Rushiti, *"Isa Boletini dhe kryengritjet shqiptare të viteve 1913-1915"*, botuar në Isa Boletini dhe koha e tij, Instituti i Historisë, 1998, Prishtinë, f. 135 - 141.

³² Tafil Boletini, *Pranë Isë Boletinit*, (Kujtime n-1), Tetovë, 1996.

³³ Fatmir Musaj, *Isa Boletini*, Tiranë, 2004, f. 185 - 186.

mbretëror të Vedit³⁴ dhe me takimin që patën me të i premtuan se do të përpiqeshin për të mirën e gjithë kombit dhe të fronit të Shqipërisë. Dhe vërtetë qëndruan në Durrës derisa Vidi u largua nga Shqipëria, më 3 shtator 1914.

³⁴Po aty, f. 189 - 193.

Prof. dr. Nebi Dervishi

SUMMARY

THE PATRIOTIC ACTIVITY OF ISA BOLETINI DURING 1912-1913

Isa Boletini was a supporter of the Young Turks in 1908, and was one of the founders of the Convention of Ferizaj which played a major role in the declaration of Huriyet. He opposed the reactionary politics of the Young Turks. In the years that passed after the Young Turks revolution, he was distinguished as a leader of national anti-Ottoman uprisings in 1910-1912 and was the “soul of these uprisings”.

He led the warriors in the battles against the Ottomans in Carralevë-Shtimje in 1910, he supported the anti-Ottoman uprising of 1912, led the forces in the region of Drenicë-Mitrovicë and Prishtinë - Podujeve in 1912. During the First Balkan War in October of 1912, he was appointed head of the volunteer forces for the defense of Albanian lands against the Serbs. In 1913, as a member of the Albanian delegation, together with Ismail Qemali he went to London, where he forcefully protested against the decision taken by the Great Power for the division of Albania. In September of 1913 Isa Boletini crossed once again through Kosova, where he organized the general Albanian uprising against the Serbs and Montenegrins.

After the Uprising of September 1913 ceased, Isa Boletini left to Shkodër where he stayed until mid-November of 1913. It was the time when Esat Pashë Toptani wen openly against the Government of Vlora and settled in Durrës.